

Funäsdalens kyrka

Omläggning av spåntak och lagning
av putsskador, 2005

Funäsdalens kyrka, Tännäs sn, Härjedalens kommun

Julia Cronqvist

RAPPORT – JAMTLI 2012:25
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:
Jamtli
Box 709
831 28 Östersund
Tel 063-15 01 00
Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2012

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket
Ärende nr MS2006/02204

Omslagsbilder: Christina Persson, Jamtli samt bild ur Förvaltningsplan

Foto: Christina Persson Jamtli och Rolf Liljedahl

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist (www.lenagrafiskform.se)

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
INLEDNING	3
KARTA	5
HISTORIK	6
KULTURHISTORISK KARAKTÄRISTIK OCH BEDÖMNING	7
ANTIKVARISKT RESONEMANG	8
<i>Spikning av spån</i>	8
<i>Tjära</i>	8
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	9
BESKRIVNING AV BEFINTLIGA SPÅN.....	9
OMLÄGGNING AV SPÅN	11
TORN	16
PUTSARBETEN.....	17
KORS	20
ÖVRIGT	20

Inledning

Under sommaren 2005 genomfördes omläggning av spåntak på Funäsdalens kyrka samt lagades fasadernas putsskador enligt länsstyrelsens tillståndsbeslut 433-12534-03.

Utöver detta genomfördes säkerhetshöjande åtgärder enligt samma beslut. Dokumentationen av detta arbete förvaras i Jamtlis arkiv, men har belagts med sekretess enligt 18 kap. 8 § offentlighets och sekretesslagen (SFS 2009:400). En sekretessprövning sker innan handlingarna lämnas ut.

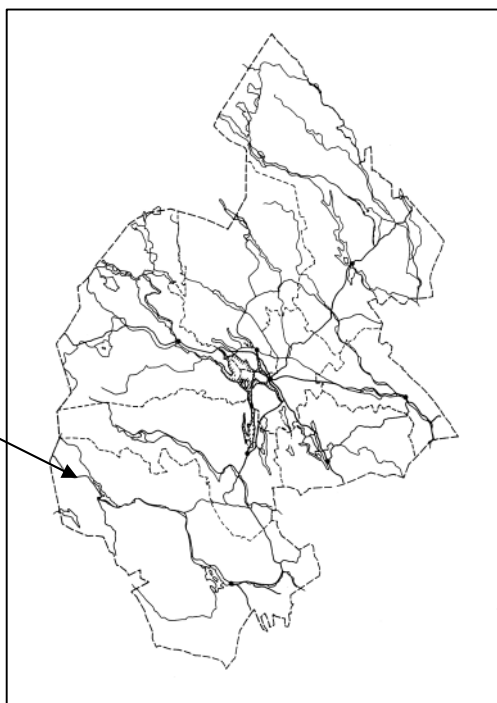
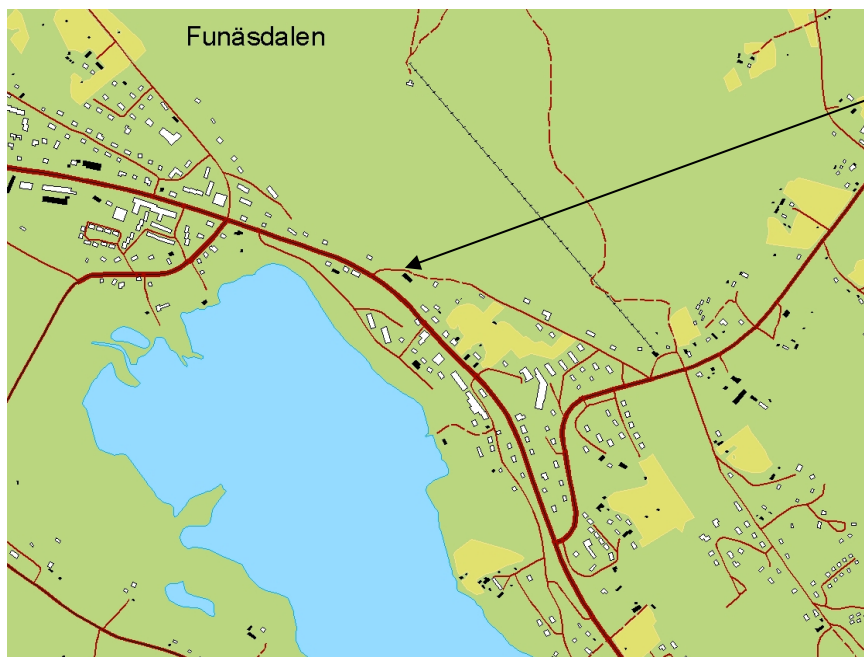
Generalentreprenör för arbetet har den finska spånfirman Vanhat Talot Oy varit, underentreprenör var Siemens AB.

Antikvarisk kontroll och dokumentation har utförts av Christina Persson, Jamtli. Besöksprotokoll, fotografier, ritningar och andra handlingar som rör upprustningen finns i läns museets arkiv. Filmerna har nummer: Jlm 05m070, Jlm 05m73 samt Jlm 05m80. Rapporten har sammanställts av Julia Cronqvist utifrån de minnesanteckningar som Christina Persson fört.

Östersund den 21 maj 2012

Julia Cronqvist
Antikvarie

Karta

Ur allmänt kartmaterial, ©
Lantmäteriverket. Ärende nr
MS2006/02204

Historik

Funäsdalens kyrka är uppförd mellan åren 1926-1928. Kyrkobygget finansierades med insamlade medel. Arkitekter var Curt Björklund och Martin Westerberg.

Kyrkan är murad av tegel och har en traditionell form för kyrkor med långhus, smalare kor i öster och sakristia i nordost och ett lägre vapenhus med huvudentré i väster. Långhuset och koret har sadeltak med taknock i samma nivå. Över koret finns en öppen takryttare krönt av ett lågt pyramidtak med kors. Här sitter kyrkklockorna. Samtliga tak är belagda med tjärat sågat spån, även takryttaren.

En större restaurering av kyrkan genomfördes 1971 av entreprenören K-konsult. Jamtli hittar inga uppgifter om att spåntaket skulle ha bytts ut i samband med detta. Detta tyder på att spåntäckningen som demonterades inför omläggningen 2005 möjligtvis var ursprunglig från kyrkans uppförandetid.

Bild ur förvaltningsplan

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Funäsdalens kyrka tillhör gruppen av kyrkor som uppförs i traditionell, hantverksmässig stil före funktionalismens genombrott i arkitekturen på 1930- och 40-talen. Kyrkan bevarar i stort sett helt sin ursprungliga form av stram och enkel 1920-talsklassicism och har både till exteriör och interiör genomgått mycket få förändringar.

Kyrkans plan baseras på den gängse kyrkobyggnadstraditionen med rötter i medeltidens kyrkobyggnad. I sin utformning är arkitekturen likaså tillbakablickande men i samma andetag mycket modern. Takryttaren och spåntaken är byggnadsdetaljer som för tankarna till regionens 1700-talskyrkor. De smala, rektangulära fönstren är däremot ett prov på högst modern 1920-talsklassicism. Kyrkans arkitektur för både tankarna till ett tempel men också till de medeltida kyrkorna, genom den strama och lysande vita exteriören i kontrast mot den mörka interiören.

Kyrkan är en god representant för svensk hantverkstradition med sitt spåntak och med inredningen av trä färgsatt i en blågrön färgskala som för tankarna till de jämtländska kyrkliga rokokoinredningarna från 1700-talet.

Bild ur förvaltningsplan

Antikvariskt resonemang

Spikning av spån

De befintliga spånen på kyrkan var spikad med dold spikning. Vid omläggningen 2005 beslutade man att istället spika spånen med synlig spikning. Den främsta anledningen till detta var att synlig spikning underlättar byte av enstaka spån, det blir på så sätt enklare att underhålla taket.

Ola Hanneryd, antikvarie på länsstyrelsen, tar upp denna fråga i sitt tillståndsbeslut där han skriver att frågan om dold eller synlig spikning inte kan vara avgörande för kyrkans kulturhistoriska värde i det här fallet. Erfarenheter från tidigare arbeten med spåntak har visat att de äldsta spåntaken i länet konsekvent har lagts med synliga spikrader och att det först är på 1900-talet som man har börjat med dold spikning.

Utifrån dessa argument och resonemang valde man att lägga spåntaket på Funäsdalens kyrka med synlig spikning.

Tjära

De nytillverkade spånen till kyrkan hade på fabrik doppats i dalbränd trätjära, tjäran var levererad av ”Paavo Malinen”, Kuhmo. Av minnesanteckningarna framgår ej om man använde tjära av samma fabrikat till den tjärstrykning av spånen som gjordes när de var lagda på takfallen.

Det som kan vara värt att nämna är att det i Sverige endast tillverkas äkta dalbränd furutjära i exklusiv omfattning. Denna produktion räcker dock inte till för att fylla de behov av tjärstrykning av spåntak som landets kyrkor kräver. Idag importeras tjära till Sverige bland annat från Kina och det är denna tjära som till stor del finns ute på marknaden. Idag finns en osäkerhet kring vilken kvalitet denna tjära har i förhållande till ”Äkta dalbränd furutjära” tillverkad på traditionellt vis här i Sverige med för landet traditionella furusorter.

När spåntaken återigen behöver tjäras är det av intresse att kontrollera med försäljaren hur och var tjäran är tillverkad.

Genomförda åtgärder

Åtgärderna som utförts skulle följa länsstyrelsens tillståndsbeslut från 2005-03-15 (433-12534-03) samt Firma Torsten Blomés byggnadsbeskrivning från 2003-02-28 som låg till grund för länsstyrelsens beslut. Skadorna som föranledde restaureringen var spåntakets dåliga skick, de flesta spånen var spruckna. Det fanns även puts-skador främst på vapenhuset, flera hörn hade putsbortfall samt vid några ställen under takfoten.

Beskrivning av befintliga spån

De befintliga spånen på kyrkan bestod av tre olika utföranden vad gäller den avslutande formen nedtill på varje spån. Den främst förekommande sorten var ”C-formad” nedtill med en mjuk rundning. Det fanns även spån som hade en mer spetsformad avslutning och spån som vars avslutning nedåt var rundad, men i tre faser. Spånen var spikade med dold spikning.

De gamla spånen, här ser vi att utförandet varierar

Foto Rolf Liljedahl

Spån med rundad nedre kant i tre faser

Foto Rolf Liljedahl

Jämförelse mellan gammalt och nytt spån Foto Rolf Liljedahl

Nya spån, till vänster ligger rostfria spikar avsedda för dold spikning på högra ligger smidd spik för synlig spikning av spånet

Omläggning av spån

De nya spånen till omläggningen levererades av Vanhat Talot Oy. Spånen hade tillverkats av furu och var korssågade. Tjärning utfördes på fabrik genom dränkning i 70 gradig varm dalbränd trätjära, tjäran hade levererats från firman ”Paavo Malinen”, Kuhmo.

De nya spånen var ”C-formade” och gjordes 4500 mm långa, 100 mm breda och 250 mm tjocka i nederkant, dimensionerna var så lika som möjligt de befintliga spånen med rundad kant. Spånen förborrades på fabrik och spikades på takfallen med ”furuspik”, synlig spikning. Spånen lades med trelagstäckning och en stighöjd på 1500 mm, delvis en tredjedel av spånets längd.

Spånläggning pågår, man började som brukligt nedifrån och demonterade äldre spån efterhand. Foto Jlm 05m73_32

Långhusets södra takfall, arbete pågår Jlm 05m73_36

Nytt spån på långhus synlig spikning, äldre spån syns på vapenhusets tak Jlm 05m80_27

Underlagstaket, rotet, var i gott skick och inga brädor behövde bytas mot nya. Däremot behövde man fälla in en ny bräda på något ställe där rotet var glest.

Några av de äldre spånen skulle sparas som referensmaterial och skulle enligt överenskommelse läggas på kyrkans vind.

Gamla spån Jlm 05m80_33

Jlm 05m80_34

Nytt spån lades på långhus, kor och vapenhus. Spånets på sakristian var nyare än spånen på övriga takfall. Däremot var de monterade direkt på takpapp och de medverkande från firman Vanhat Talot Oy iakttog att spånen hade börjat ruttna underifrån, antagligen på grund av för dålig luftning. Eftersom sakristians tak har en svag lutning, ansåg de, att taket hellre borde läggas om med plåt. Under 2005 valde man att inte lägga om spånen på sakristians takfall, istället lät man tjära taket.

Samtliga taktytor tjärades ytterligare en omgång efter läggningen. Vanhat Talot Oy rekommenderade att spånen skulle tjäras på vår och höst 2006 och att man sedan skulle tjära södra takfallen vart 5:e år och de norra takfallen vart 10:e år.

Nytt spån med synlig spikning

Foto: Jlm 05m80_32

Under arbetenas gång kom det att rinna en del tjära längs långhusets vägg. Man gjorde bedömningen att fläckarna inte vara värre än att man kunde avvakta med att åtgärda dem vid den putsavfärgning av fasaderna som församlingen planerade att göra 2007.

Längst ner vid takfoten fanns en svartmålad plåt, denna byttes ut mot en ny på långhusets båda takfall. Plåten sticker ut ca två cm utanför nedersta spånraden på samma sätt som tidigare. Nockbrädan utgjordes av en plåt på långhuset, denna återanvändes. Vindskivor byttes och fick dimensioner lika befintliga 155x25 mm.

Här syns den svartmålade avtäckningsplåten vid takfoten

Foto: Jlm 05m80_24

Torn

Spånen på tornets tak lades om lika övriga takfall och tjärades. Tornets väggar, som är klätt med träpanel, rengjordes från löst sittande färgskikt/flagor och målades sedan med linoljefärg levererad från Claessons tjärtjära och tillverkad av Ottosson AB. Trärena ytor grundades med oljefärg som förtunnats med 25% balsamterpentin. Grundmålning utfördes med linoljefärg som förtunnats 20% med terpentin och färdigstrykning utfördes med oförtunnad linoljefärg. Kulören man använde var NCS 0500, delvis utan iblandning av pigment. Några delar av tornets trädelar fick bytas ut, bland annat några runda ornament och den nedersta plankan på östra sidans avsats.

Spånnet utbytt på torn

Foto: Jlm 05m80_31

Putsarbeten

En analys av den befintliga putsen gjordes av Optiroc, Bruket visade sig vara ett svagt KC-bruk. Optiroc rekommenderade ilagning med hydrauliskt kalkbruk KKH60/40/750, vilket man bestämde skulle användas. Ytputsning utfördes med lufthårdnande kalkbruk. Lagningar avfärgades med vit kalkfärg lika befintlig kulör. (Inget kulörnummer finns dokumenterat).

Vid slutbesiktningen konstaterades att ilagningarna vid entrén syntes väl, samtidigt konstaterade man att det många gånger är svårt att få ytan bli precis likadan som den befintliga putsens.

Östra fasaden

Foto: Jlm 05m70

Putsskada på vapenhus

Foto: Jlm 05m70

Putsskada där sakristia möter långhus

Foto: Jlm 05m70

Putslagning vid hörn på vapenhus genomförd
Foto: Jlm 05m80_15

Putslagning vid takfot på långhus genomförd
Foto Jlm: 05m80_16

Lagning vid sakristia Foto: Jlm 05m80_22

Lagning vid entrédörr Foto: Jlm 05m80_17

Kors

Under arbetenas gång hade spånläggarna förgyllt korset, vilket ej var överenskommet i handlingarna. Enligt antikvarisk sakkunnig Christina Persson skulle en arbetsbeskrivning och materialspecifikation överlämnas men någon sådan dokumentation finns ej i materialet på Läns museet.

Övrigt

Utöver genomförda åtgärder konstaterade Christina Persson att entrédörrarna var anfrätta av sol och behövde behandlas.

Det fanns i dörrens figurativa överstycke spår efter färg eller lasyr men några sådana spår syntes ej på dörrbladen. Christina föreslog att dörren skulle halvöljas (55-60% kokt linolja blandas med 40-45 % balsamterpentin).

Entrédörren

Foto: Jlm 05m80_17

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2012

ISSN 1654-2045

- 2012:1 Lillhärjäbygget – Dokumentation och uppmätning av vinterfjället 2011
Sara Bäckman, Olof Edin
- 2012:2 Ankarede – Levande kyrkstad. Kunskapsunderlag 2011
Clara Nyström
- 2012:3 Skärvångens begravningsplats – Anläggning av askgravlund 2010
Clara Nyström
- 2012:4 Kulturhistorisk förstudie avseende planerad vindkraftpark vid Nyhem i Bräcke kommun 2012
Anders Hansson
- 2012:5 Sjoutnäsets kapell – Restaurering av tak och fasader 2009–2010
Julia Cronqvist
- 2012:6 Mattmars kyrka – Restaurering av fasader och fönster 2011
Sara Bäckman, Clara Nyström
- 2012:7 Tåsjo kyrka – Installation av klockspel 2002
Christina Persson
- 2012:8 Trångåsen – Restaurering av ladugård och födorådstuga 2008–2010
Julia Cronqvist
- 2012:9 Enafors turisthotell – Antikvarisk rapport vid restaurering av östra fasaden 2011
Veronica Trygg
- 2012:10 Norderö kyrka – restaurering av tak 2002–2003
Christina Persson
- 2012:11 Norderö kyrka – restaurering av klockstapel 2008
Christina Persson
- 2012:12 Ragunda gamla kyrka – Antikvarisk medverkan vid exteriör restaurering 2011
Olof Edin
- 2012:13 Arbetarbostäderna på Tossön – Restaurering av tak 2011
Olof Edin, Clara Nyström
- 2012:14 Tåsjo kyrka – Konvertering av värmesystem, borttagande av kyrkbänkar, fasadrestaurering och nytillverkning av kors, 2009
Julia Cronqvist
- 2012:15 Ragunda kyrka – Restaurering av gjutjärnsstaket 2009–2010
Clara Nyström
- 2012:16 Dubbelhärbret i Östbacken – Fasadrestaurering 2010–2011
Julia Cronqvist
- 2012:17 Residenset i Östersund – Ombyggnad av kontorsdelar 2009
Clara Nyström

- 2012:18 Ragunda kyrka – Ändring av dopaltare 2009–2010
Clara Nyström
- 2012:19 Arkeologisk förundersökning vid fornlämning 19:1, Andersö skans,
i Östersunds kommun
Anders Hansson
- 2012:20 Monäset – Restaurering av parstuga 2011
Veronica Trygg
- 2012:21 Hede kyrka – Konvertering av värmesystem och konservering av interiör, 2010
Julia Cronqvist
- 2012:22 Ragunda kyrka – Exteriör restuarering 2010–2011
Clara Nyström
- 2012:23 Brunflo kyrka – Byte av spåntak på bogårdsmur, 2006
Julia Cronqvist
- 2012:24 Kulturhistorisk landskapsanalys inför planerad vindkraftpark vid Garpkölen
i Härjedalens kommun
Anders Hansson
- 2012:25 Funäsdalens kyrka – Omläggning av spåntak och lagning av putsskador, 2005
Julia Cronqvist